

LEOPOLD II

Het hele verhaal

Leopold II

Het hele verhaal

Johan Op de Beeck

Horizon

Leopold II (1835-1909), koning der Belgen van 1865 tot zijn overlijden.

(Belga Image, © Selva Leemage)

Inhoud

Voorwoord	7
Proloog	9
1 De non en de staljongen	11
2 Nederland, een Belgische kolonie	37
3 Wij reizen om te leren	47
4 De Senaat schrikt	55
5 Het arsenaal	65
6 Bescheidenheid is niets anders dan onvermogen	73
7 De sultan mist een waterpijp	83
8 Het gezelschap der kreupelen	91
9 De laatste reis	101
10 De ware aard komt boven	113
11 Van familie moet je het hebben	127
12 De Pruisen komen	151
13 De bouwer	165
14 Het sleuteljaar 1885	181
15 De Geografische Conferentie van Brussel	191
16 Stanley	201
17 'Nobele wilden'	223
18 Aan het strand van Oostende	239
19 Zwendel met Bismarck	257
20 Geen sant in eigen land	269
21 Niet voor preutse lezers	281
22 Het oproer kraait	295
23 Vechten voor Congo-Vrijstaat	311

24	De schaakmeester	325
25	De lobbykoning	339
26	Schieten of hervormen?	347
27	De strijd tegen de slavenhandel	367
28	De creatieve boekhouder	377
29	Koning van de Nijl	387
30	De belle époque	395
31	De man met de drieogige pauwenveer	415
32	De duistere jaren	433
33	Agenten in soutane	457
34	Très Belle	465
35	Bloed op de keien	481
36	Verstandshuwelijken	489
37	De aanslag	511
38	Een beest en een afgestompte	519
39	Afgehakte handen	535
40	De patriot	555
41	Het rapport	575
42	'Moet België Congo overnemen?'	589
43	'Ik weiger het te geloven!'	595
44	'U kunt zich het best voordoen als toerist'	617
45	Overnamestrijd	625
46	Het einde van een tijdperk	643
47	Wie laatst licht, licht het best	673
48	De dood van een koning	683
49	Het imbroglio	705
50	Het kwaad in al zijn gedaantes	715
51	Betwistbaar groot	737
52	Naschrift	747
	Het laatste woord	753
	Bibliografie	755
	Noten	777
	Register	805

Voorwoord

Voor wie naar vaste waarheden en bevestiging zoekt, is geschiedenis geen geschikte plek. Sommige geschiedenisliehebbers hebben alleen de bevestiging lief van wat ze al denken te weten. Ze hebben trouw gezworen aan de eerste versie van de geschiedenis die ze ooit leerden kennen. Als je die ter discussie stelt, is het alsof je hun geloof wegneemt. Helaas voor hen, maar de geschiedenis verkeert in een constante staat van zelfonderzoek. En het instrument van dat zelfonderzoek, de geschiedenisauteur, is dus een eeuwige zoeker. ‘De geschiedschrijver is een wandelend anachronisme, een ontheemd persoon, die de technieken van vandaag gebruikt om te proberen dingen te weten over gisteren die gisteren zelf niet eens wist. Hij moet waarachtigheid nastreven, hij dient te luisteren naar de woorden die het verleden spreekt, maar hij moet communiceren in een taal die het heden begrijpt.’ Het zijn woorden van Hilary Mantel, een van de grootste nog levende geschiedenisauteurs. Ik was ze indachtig bij het schrijven over Leopold II, een persoon over wie we alles denken te weten maar die ons nog steeds voor raadsels, morele dilemma’s en interpretatieve keuzes plaatst. Het toenemend aantal controverses en debatten rond zijn figuur is daar het bewijs van. Tijd om enige klaarheid te scheppen. Maar dan moet men eerst roeren in de pruttelpot. Niet alle aspecten van Leopolds leven en werken zijn gelijkmatig belicht door de geschiedschrijving. Veruit de meeste aandacht ging naar zijn Congo-Vrijstaat. In mindere mate werd ook zijn bijdrage

tot de stedenbouwkunde en het patrimonium van België behandeld. Vrijwel alle andere aspecten bleven onderbelicht; over zijn visie op landsverdediging, zijn taalpolitiek, zijn omgang met de grondwet en de politiek en zijn houding tegenover de sociale beweging en de democratiseringsbeweging is oneindig veel minder verschenen, zeker in het Nederlands. Toch is zijn optreden in die aangelegenheden van uitzonderlijk belang geweest. Maar nog het minst besproken is vooral de man Leopold zelf, zijn karakter, zijn bijwijlen avontureske en soms bizarre gedragingen. Die volledigheid heb ik willen nastreven, in de wetenschap dat een doel als dit natuurlijk nooit volkomen bereikt wordt.

In elk geval is deze biografie geen boek over de kolonisering van Congo. Belgisch Congo valt helemaal buiten het bestek. En ook de Congo-Vrijstaat wordt slechts besproken in de mate dat Leopolds beleid en persoonlijk optreden aan de orde was. Wat de wandaden in de kolonie betreft wil ik de lezer erop wijzen dat die reeds uitvoerig en afdoend in kaart zijn gebracht door andere auteurs, waarbij ik onder meer verwijs naar het werk van M.Z. Etambala. Veeleer dan deze beschrijvingen te herhalen was het mijn bedoeling de positie en de verantwoordelijkheid van Leopold II te bepalen en inzicht te krijgen in zijn beleidsmechaniek. In die zin wilde ik in de toenmalige Congoproblematiek ook verder dan de morele beoordeling gaan en alles binnen de culturele, economische en politieke context van die tijd plaatsen. Dat is geen sinecure. Dit verhaal is besmet door partijdigheid en is verschillend ingevuld al naargelang de nationaliteit van de vertellers. Met name Angelsaksische en Franstalige geschiedschrijvers staan dan vaak diametraal tegenover elkaar. Wat we daar tegenover kunnen stellen is het nastreven van de grootst mogelijke waarachtigheid, onpartijdigheid en eerlijkheid. Dat belet niet dat er andere interpretaties bedacht en neergeschreven zijn. Een definitieve historische waarheid bestaat niet. Alleen wie totalitair denkt, beweert haar in pacht te hebben.

Proloog

Toen Leopold II op 9 april 1835 om kwart over tien 's avonds ter wereld kwam als Leopold Louis-Philippe Marie Victor, was hij amper vijf jaar jonger dan België zelf. Een klein, fragiel land dat even snel kon verdwijnen als het was opgericht. Inwendig werd het bedreigd door verscheurdheid. De republikeinen voerden campagne tegen de monarchie. De orangisten wilden de hereniging met Nederland, dat zelf de scheiding nog steeds niet had verteerd en een leger op de been hield aan de grens. Alleen de steun van Engeland weerhield de Nederlandse koning ervan om zijn vroegere territoria binnen te vallen. Maar een verholen dreiging voor het nieuwe land school ook in de gebiedsaanspraken van Frankrijk, dat eeuwenoude ambities in noordelijke richting koesterde. Andere grootmachten zoals Rusland en Oostenrijk twijfelden er nog over of ze het land wel zouden erkennen. Alles kon nog kantelen. De geboorte van Leopold, zoon van de eerste koning en koningin der Belgen, draaide dus om veel meer dan nakomelingschap. De mannelijke troonopvolger moest het bewijs schragen dat deze wankelende natie echt bestond en niet meer uit het Europese staatkundige landschap was weg te denken. Het was dan ook met grote vreugde dat de bevolking van Brussel op 10 april om zes uur 's ochtends het traditionele tweeënvijftigste kanonschot verwelkomde, het salvo dat aankondigde dat het land een troonopvolger had. De vader, Leopold I, had amper een jaar eerder al een eerste zontje verloren. Nu kon hij een geëmotioneerde Kamer het blijde nieuws melden in zeer politiek getinte bewoordingen: 'Ik hoop dat

we dit kind mogen behouden dat voor België een nieuwe garantie vormt voor orde en stabiliteit, in een land waarin zoveel verschillende belangen elkaar kruisen en bestrijden en dat zo'n behoefte heeft aan orde en standvastigheid.¹ Een levensverhaal dat begon in het ongewisse.

Portret van Leopold I (1790-1865), de eerste koning van België.
(Albuminedruk van een foto van Ghémar Frères, tussen 1855-1875)

1

De non en de staljongen

Onder het avondlijke schijnsel van kaarsen begaf hij zich naar een van de ramen. Zoals alles in dit gebouw waren ze royaal en boden ze een uitzicht op de parken en plantsoenen die het statige paleis omgaven. Het halfduister van de vallende avond schonk hem slechts een blik op de rijke verlatenheid van lege lanen en somber gebladerde. Ergens in het kasteel klonk het wegebbende geluid van voetstappen op de marmeren paleisvloeren. Hij hoorde het nauwelijks, in gedachten verzonken als hij was. Met trage omzichtigheid wendde hij zich af. Zijn gestalte week terug in het kamerdiep. Hij ging aan zijn schrijftafel zitten. Leopold I, koning der Belgen, hield de ganzenveer klaar en doopte die in zwarte inkt. Woorden vonden hun weg op het briefpapier, rustig en rijp. Want wat hij hier op schrift stelde, betrof een uiterst delicate aangelegenheid. Die had noch met zijn land te maken, noch met zijn troon, waar hij al 22 jaar op zat. Het probleem dat hem plaagde als een hardnekkig stel aambeien lag bij de negentienjarige troonopvolger Leopold, bekend als de hertog van Brabant, en diens kersverse echtgenote met de vele achternamen, Marie Henriette van Habsburg-Lotharingen, aartshertogin van Oostenrijk en paltsgravin van Hongarije. Het boterde niet tussen die twee.

Leopold I dacht in die winter van 1853/1854 vaak terug aan zijn beslissing om zijn zoon te verplichten tot dit onwerkzame huwelijk. Meteen na diens achttiende verjaardag in 1853 had hij hem meegetroond naar Wenen. Had daar immers niet het middelpunt van zijn staatkundige verlangens gelegen? Leopold I was een uitmuntend

strateeg. Hij had Napoleon meegemaakt, was in bijzonder woelige omstandigheden koning van een land geworden waarin velen liever een republiek wilden, en had het Belgische leger geleid toen zijn kersverse België in de zomer van 1831 door de Hollandse troepen overrompeld dreigde te worden bij Leuven. Daarom kende hij als geen ander het belang van sterke internationale banden. Een meester in de internationale diplomatie was hij. Hij had contacten van Londen tot Sint-Petersburg. Als grondwettelijk monarch van een klein land was hij er aardig in geslaagd om dankzij omzichtige diplomatie veel meer gezag, aanzien en geld te verwerven dan zijn bescheiden plaats in de Europese rangorde eigenlijk toeliet. Elke staatsleider respecteerde hem, velen consulteerden hem. Uitgekiende huwelijkspolitiek was zijn handelsmerk. Het was een meevaller dat hij goed kon opschieten met de Weense keizer Franz Joseph. Hij deelde diens maatschappelijke opvattingen, die van de ultraconservatieve, metternichiaanse strekking. Bovendien bood een familiale verbintenis met de Habsburgers betrouwbare bescherming tegen Frankrijk, immer loerend op expansie naar het noorden. Redenen genoeg dus voor de Belgische vorst om een nauwe band met een sterke bondgenoot als Wenen na te streven.

Keizer Frans Jozef van Oostenrijk (1830-1916), in uniform.

(Foto van Koller Tánár Utódai, 1903)

Een politiek huwelijk met een dochter van het Huis Habsburg en het Oostenrijks keizerrijk was dus zijn droom geweest. Nu bleek het echter om een nachtmerrie te gaan. Hij had het kunnen weten.

Toen vader Leopold en zoon Leopold in Wenen aankwamen, hadden ze in het van protocol verijsde Hofburg de keizerlijke familie en hun dochters – *en grande toilette* – leren kennen. Die waren allemaal opgevoed in de rechtlijnige monarchistische school van de Habsburgers. Daar waren zij beladen met de strenge Duitse deugden van kuisheid, vlijt en vroomheid, in enge begrippen van plichtmatigheid en moraal. Joviale kennismaking lag hier niet in de lijn der verwachting. De heren in stijve uniformen en volgehangen met linten en decoraties, de dames rijk gedrapeerd in zware stoffen, goud- en zilverlaken, brokaat en hermelijn. Onder hen Marie Henriette en haar vele achternamen. Toen de jonge Leopold zich met zijn 1,95 meter, met platgekamde haren en in vol ornaat, over de parketvloeren van de Hofburg bewoog, kon de aanblik van zijn aanstaande vrouw niet de geringste mate van belangstelling in hem wekken. Het gebrek aan enthousiasme was wederzijds. De zestienjarige huwelijkskandidate, aartshertogin Marie Henriette, zag slechts een jandoedel, wiens dufheid even opvallend was als zijn gestalte van bonenstaak. Algauw bleek dat ze niet veel gemeen hadden. Marie Henriette bleek gek te zijn van paarden. Ze liet zich vooral opmerken door haar slechte tanden, die bovendien vaak te zien waren, want ze gaf regelmatig een boertige schaterlach ten beste. Haar toekomstige daarentegen, die last had van jicht in de heupen, vond paardrijden niets minder dan een kwelling. Hij maakte er een gewoonte van om regelmatig uit het zadel te tuimelen. Waar zijn verloofde erop los ginnegapte, zag men op zijn mond zelden een lach verschijnen. Dat leek een hem onbekende gevoelskramp. Zijn tante, koningin Victoria, bestempelde de hertog van Brabant dan ook als ‘een rare snuiter’ die er de gewoonte opna hield om ‘hoogst onplezierige dingen tegen mensen te zeggen’. De rare snuiter had het vanaf de eerste seconde niet echt begrepen op zijn verloofde. Hij achtte haar meteen ongeschikt voor een voorname rol in een groot gezelschap.

Iets zeer ongepasts, spotachtigs in haar misnoegde hem. De borstelig ogende hertog van Brabant had bij de eerste kennismaking met de Weense heersers zijn blik meer laten rusten op een andere jongedame. Veel liever was hem Marie Henriettes zus Elizabeth geweest. Die zag er tenminste fris en koket uit, gekleed in een eenvoudige matinee en een rok van grote volants die glad over het korset spande. Zij had iets zeer gewild uitdagends en toch jonkvrouwelijks. Op het voorhoofd en in de hals kroezelden wat fijne lokjes als uitgerafelde zijde. Maar het mocht niet zijn. Elizabeth was vier jaar ouder dan hij en was bovendien weduwe. Not done, zo meende vader Leopold I, die alles besliste. Maar hij nam zijn wensen weer voor werkelijkheid aan. In een brief aan nicht Victoria, die voor het eerst van de verloving hoorde, liet hij weten dat alles prima verliep in Wenen. Marie Henriette was dol op haar aanstaande echtgenoot. Tijdens het diner dansant had ze erop gestaan om naast hem te zitten. Had de koning dan niet in de gaten dat de twee elkaar nauwelijks hadden durven aan te kijken? Ook over zijn zoon was hij lyrisch. Wat een tact en beoordelingsvermogen had die jongen toch! Beter dan veel mannen van veertig. Toegegeven, hij was nog niet helemaal verliefd op zijn aanstaande, maar dat zou wel in orde komen.

De achttienjarige Leopold.
(Prent door Granzella, 1853, Felixarchief, Antwerpen)

In elk geval schreef de betrokkene zelf het omgekeerde aan zijn broer en zus in Laken. ‘Niets is lastiger dan aan te komen bij een hof waar men niemand op de wereld kent. Voeg daarbij de Oostenrijkse etiquette en u kunt zich wel voorstellen wat voor een avondje ik heb moeten doorstaan.’² Het was geen verlovings, maar een treurspel waarin hij de hoofdrol had gekregen. Hij legde er zich bij neer omdat hij nu eenmaal te luisteren had naar ‘la volonté suprême’.³ Zijn vader dus. Marie Henriette liet hem steenkoud. De welving van oogstrelende contouren bezat ze niet, stijl en kokette elegantie evenmin. Al was Leo zelf ook geen opvallende schoonheid. Baardgroei viel op zijn gelaat niet te zien. Wel werd het omlijst door zware bakkebaarden die doorgroeiden tot in de nek. Zijn zwarte haar droeg hij al sinds zijn kinderjaren in een bizarre middenscheiding, een tochtlatje dat hem het uiterlijk gaf van een profeet uit het Oude Testament. Wie hem voor het eerst ontmoette, verbaasde zich ook over zijn neus. Die was spraakmakend. ‘Hij heeft de neus van een sprookjesprins die door een kwade heks is betoverd’, schreef de Britse premier Disraeli. De echtgenote van de Britse zaakgelastigde in Wenen, Lady Westmoreland, zag in de Belgische kroonprins niets meer dan een zestienjarige snotneus die leek op ‘een lange asperge met een smalle borst en zonder een greintje baardgroei’. Geen succesformule dus, dit door de Belgische koning bedachte prinsenvaar. Het eeuwige type van de puberale ontevredene moest trouwen met de Pipi Langkous van de Habsburgers. Een combinatie die toen al voor de nodige commentaren zorgde aan het Weense hof. Zo schreef Pauline von Metternich – kleindochter van de beroemde kanselier – dat ze de verloving had meegemaakt van een staljongen met een non. En met de non bedoelde ze de hertog van Brabant, de achttienjarige Leopold. Het was een observatie die koning Leopold tot voorzichtigheid had kunnen stemmen, als hij er tenminste kennis van zou hebben genomen.

Vanaf dag één stonden de sterren dus niet goed in dit huwelijk. Dat zou nooit meer veranderen. Eerst moest Marie Henriette de huwelijksplechtigheid met de handschoen ondergaan. Geheel volgens het

Habsburgse protocol werd de eigenlijke bruidegom in de kapel van Schönbrunn vervangen door zijn handschoen en een remplaçant van vlees en bloed, in dit geval aartshertog Karl Ludwig. Die maakte er een grapje over dat onmogelijk als vleiend voor Marie kon worden opgevat: 'Ik wil wel voor bruidegom spelen, op voorwaarde dat ik de bruid niet hoeft te houden.'⁴ Twaalf dagen later reisde Marie Henriette naar haar nieuwe vaderland. Daar stond op 22 augustus 1853 de huwelijksplechtigheid in Brussel gepland. Al gauw diende zich de eerste kink in de kabel aan. Leo meldde zich immers ziek. Een aardbeientong en koorts hadden hem helaas verplicht het bed te houden. Roodvonk, zo luidde de officiële versie van de feiten. Zijn vader geloofde zijn oren niet. Net op tijd – en na wat aandringen van de vorst – hervond Leo zijn krachten, zodat hij de ontvangstplechtigheid van zijn aanstaande bruid kon meemaken. Aan de Belgische grens zou ze door het hele Belgische hof worden opgewacht. Pas daar, zo wilde het protocol, zou Marie Henriette op 'neutraal' terrein overhandigd worden aan de Belgen. Maar waar diende dat 'neutraal' dan precies gevonden te worden? Dat was al wekenlang een vraagstuk van internationale proporties. België grensde niet aan Oostenrijk, maar aan Pruisen. Tussen die twee landen heerste zo veel rivaliteit dat het voor Wenen onaanvaardbaar was om Pruisen als 'neutraal terrein' te bestempelen. De oplossing werd gevonden in het stadje Verviers, vlak bij de Pruisische grens. Ter plekke werd de rijke gravin de Biolley bereid gevonden om een van haar riante huizen ter beschikking te stellen om als 'neutraal terrein' te fungeren. Voor een halfuurtje zou het pand van de gravin dus de kleinste neutrale zone van Europa zijn. Snel werd er in de buurt van huize Biolley een treinstation in gereedheid gebracht. Al die zorgen en voorbereidingen konden echter niet beletten dat de ontvangstplechtigheid op gênante wijze compleet in het honderd zou lopen.

De weg van het treinstation naar huize Biolley was versierd met vlaggen en draperieën van paars fluweel met gouden franjes. Veertien onderluitenanten van de Militaire School, twaalf sergeanten met zil-

veren helmen van de Nobelgarde en zes trabanten, wachters met een hellebaard, zouden het gebeuren met militaire eer opluisteren. Per telegraaf zou de aankomst van de Oostenrijkse en de Belgische treinen gesynchroniseerd worden zodat deze op precies hetzelfde ogenblik het gelegenheidsstation van Verviers zouden binnenrijden. Wat niet geschiedde. De dienstdoende telegraaf-beambte van Pepinster verkeerde namelijk in feeststemming. Hij had zijn kantoor verlaten om naar het welkomstconcert van de plaatselijke fanfare te luisteren. De gevolgen waren ophefmakend. Toen Marie Henriettes trein triomfantelijk aan kwam stomen in Verviers en het perron deed dreunen, stond daar slechts de verbaasde gestalte van een treinwachter. De twee Leopolds waren in geen velden of wegen te bekennen. Hun Belgische trein bleef intussen onwerkzaam in de wacht staan te Pepinster. Daar bleef de fanfare maar spelen en de telegraaf bleef onaangeroerd. Minuten gingen voorbij. Leopold I kreeg het op de zenuwen en stapte uit, lichtjes met zijn dunne rotting zwaaierend. Een veeg teken van opborrelende kwaadheid, zo wist men. Tien minuten, twintig minuten en uiteindelijk een halfuur moest hij wachten tot de telegraafdiensten tot daden kwamen. Stomend naderde de Belgische trein het perronnetje van Verviers, met aan boord de Belgische koning, die ook al stoomde, maar dan vooral in mentaal opzicht. Met rijkelijke vertraging kwamen de Leopolds eindelijk aanstevenden. Stijf van de hofkleding en voorafgegaan door een deurwaarder zette Marie Henriette aan de arm van prins von Schwarzenberg enkele passen in hun richting. Na veel verontschuldigen konden Belgen en Oostenrijkse hovelingen elkaar om halfelf ten slotte dan toch onder het gekreuk van ruisende zijde en satijn in de armen sluiten. In de grote eetkamer van Biolley werd er gekust noch gelachen. Het toenmalige verslag der gebeurtenissen maakt duidelijk waarom:

Het Belgisch Hof volgt de overdekte gaanderij en gaat bezit nemen van de kamers die hem in den rechtervleugel van het hotel voorbehouden zijn. Onmiddellijk vergaderen de gevolmachtigden in de zaal waar de plechtige terhandstelling moet plaats

hebben en maken de verklaring van onzijdigheid op, welke zij met hun privaat zegel bekleedden.

Scherts noch luim hier. Daar kraakte het parket onder de zware laarzen van de Oostenrijkse gezanten, prins Schwarzenberg, keizerlijk commissaris, en de heer De Haumelauer, de hofraad. Voor België schreden binnen graaf O'Sullivan de Grass en de heer Materne, notaris. In de ruim bemeten eetkamer hadden ze plaats te over, want de bedienden van Biolley hadden zich tot diep in de nacht uit de naad gewerkt om alle meubelstukken weg te halen. Slechts een tafeltje en vier stoelen bleven over, waar de gevolmachtigden en hun helpers konden plaatsnemen.

Na eenige oogenblikken komen de twee gevolmachtigden tegelijk binnen, de eerste langs de groote deur rechts, de tweede langs de groote deur links. De keizerlijke Commissaris biedt de hand aan de hertogin en gaat met haar drie stappen vooruit tot aan de tafel in 't midden der zaal; de koninklijke Commissaris doet evenzoo. Dan komen al de personages, Oostenrijkers en Belgen, na hen de zaal binnen en gaan de plaatsen bezetten, die hun zorgvuldig van te voren zijn aangewezen. De Koning, de Hertog van Brabant, de Graaf van Vlaanderen en prinses Charlotte, op den troon; op de stoelen links (Oostenrijksche kant), de dames van 't gevolg der Hertogin. Op de stoelen rechts (Belgische kant), de dames van 't Belgisch Hof. Achter de eersten, de edelwachten onder 't bevel van den veldmaarschalk Pirduet. Achter de tweede, de leerlingen-luitenants der Oefeningsschool, onder 't bevel van luitenant-generaal baron Chazal. Al de overige personages van beiderlei gevolg rangschikken zich voor den troon, de Oostenrijkers links, de Belgen rechts.⁵

Men vraagt zich af hoe zij allemaal binnenkwamen in hôtel Biolley. De aantrede van al dat mooi volk zorgde – niet te vergeten – intussen voor een chaotische volkstoeloop. Gelukkig werden de groten der

aarde uitstekend bewaakt, zo meldt ons de verslaggever: ‘De Trabants van den enen en de leerlingen der Militaire School van den anderen kant bewaken de belendende zalen.’ Intussen was men er binnen nog steeds niet toe gekomen om de bruid te overhandigen. Voordat dat kon gebeuren, moest er eerst nog wat notariële duidelijkheid geschapen worden. Met sierlijke krullen namen de vertegenwoordigers van beide landen akte van de overdracht van de aartshertogin, alsook van haar juwelen. Stuk voor stuk werden ze genoemd in de akte. Prins Schwarzenberg kreeg een keurige kwitantie. ‘Na lezing der plechtige akte van terhandstelling’, zo vervolgt het verslag, ‘biedt de keizerlijke Commissaris opnieuw de hand aan de Aartshertogin en leidt haar aldus naar den koninklijken Commissaris.’ Dat was graaf O’Sullivan. Namens het Belgische hof nam die de prinses over van Schwarzenberg. Zich bewust van zijn voornaamheid leidde O’Sullivan haar vervolgens naar haar nieuwe familie, die twee meter verderop stond in de gedaante van vader Leopold. Iets achter hem, aan zijn rechterzijde, torende diens zoon boven iedereen uit. Half verborgen door zijn gestalte wierpen de eredames een blik op de ceremonie. Met enkele ingestudeerde passen kwam de prinses voor haar nieuwe familie te staan. Koning Leopold I omarmde en kustte haar. Zoveel jovialiteit volstond wel, want haar aanstaande echtgenoot hield het bij een handdruk, de metafoor voor het verdriet van een zestienjarige die verplicht werd om haar thuis en familie te verlaten en te verhuizen naar een ander land om er een levenslange verbintenis aan te gaan met een knakker die ze niet eens mocht. Maar zo was het leven en zo was haar overtuiging.

Opgevoed volgens de principes van de Heilige Kerk, wist ze dat de plicht riep. Zo ook God. Dat zou de paus trouwens even later nog eens flink in de verf zetten in een encycliek:

De man is de eerste in het gezin en het hoofd van de vrouw. De vrouw, als zijnde vlees van zijn vlees en gebeente van zijn gebeente, moet onderdanig en gehoorzaam zijn aan de man, maar niet

op de manier van een slavin maar van een gezellin. Zo zal haar gehoorzaamheid aan hem eervol en waardig zijn. De echtgenoot is het hoofd van de vrouw, zoals Christus het hoofd van de Kerk is. Maar net zoals de Kerk onderworpen is aan Christus, is de vrouw in alles onderworpen aan haar man.

Dat was het ideaalbeeld dat de aanstaande Belgische koningin zich voornam na te streven toen ze op 22 augustus door burgemeester Charles de Brouckère burgerlijk in de echt verbonden werd en daarna voor God in de kathedraal van Sint-Michiel en Sint-Goedele. Een koningshuis van niets, met slechts 22 jaren op de teller, had zich kunnen verankeren aan de Habsburgers, al zeshonderd jaar ononderbroken aan de macht. Bijgestaan door vijf bisschoppen zegende de kardinaal dit gewichtige huwelijk in. Het Te Deum mocht klinken. De hertog van Brabant en Marie Henriette gaven elkaar het jawoord. Zij beloofden elkaar trouw in goede en in kwade dagen. Vooral die laatste zouden talrijk zijn. Al in de eerste weken aan de zijde van de stuurse hertog werd de nieuwe hertogin van haar laatste illusies beroofd. Ze had geen lessen in de school van de liefde nodig om tot het directe besef te komen dat haar een ongelukkig huwelijksleven wachtte. 'Als God mijn gebeden verhoort, zal ik niet zo lang meer leven', schreef ze aan haar moeder. Ze was toen net zeventien. God bleek echter doof voor die hopeloze verzuchtingen. Dus maakte Marie Henriette er het beste van en vulde ze haar dagen met wat ze het liefste deed: paardrijden en in de stallen rondhangen, van het kriecken van de dag tot het avondrood. Intussen werd ze zienderogen dikker, wat haar in Leo's ogen natuurlijk niet begerlijker maakte.

De koning werd met zijn neus op de feiten gedrukt. Dat kon niet anders, want het nieuwe paar woonde bij hem in. Laken was in niets te vergelijken met het glorierijke Schönbrunn. Het was volslagen ongeschikt om het toneel te zijn van romantische voorvallen en veranderde door de barre sfeer in het prille huwelijk in een ijskelder. De vorst trachtte als smeltmiddel te fungeren. Zijn schoondochter

benaderde hij telkens met de grootst mogelijke vriendelijkheid. Maar Marie Henriette toonde zich de vleesgeworden weedom. Haar man behandelde haar laatdunkend, zij hem met misprijzen. Vóór hun huwelijk hadden ze weinig aan elkaar te vertellen, er na niets meer. Naast elkaar leefden ze, in koud gedogen. Al die treurnis kon Leopold I slechts met één toeverlaat in vertrouwen bespreken. Die boezemvriendin was zijn beroemde nichtje, Queen Victoria. Sinds lang gingen de twee staatshoofden zeer vertrouwelijk met elkaar om. Een drukke correspondentie onderhielden ze. De tijd was gekomen om Victoria per brief om hulp te vragen. Koning Leopold vroeg haar om het stel nader tot elkaar te brengen. Een verzoek waaraan Victoria de handen vol zou hebben. Schrijvend over de huwelijksproblemen van Leopolds zoon kwamen Victoria en Leopold I tot de conclusie dat een huwelijksreis naar Londen geen slechte zaak zou zijn. Dan kon Victoria eens haarfijn uitzoeken hoe de vork in de steel zat. De Britse vorstin toonde dat ze het vertrouwen van haar oom verdiende. Kort na aankomst van Leopold en Marie Henriette in oktober 1853 wist ze vanuit Buckingham Palace aan 'dearest Uncle' haarfijn uit te leggen dat de vork namelijk in het geheel niet in de steel zat. Leopolds zoon en zijn Oostenrijkse echtgenote Marie Henriette verroerden in het ledikant geen vin. Pas getrouwd, treurig en seksloos waren ze. 'Wat kunnen we daaraan doen?' schreef oom Leopold aan zijn koninklijke nichtje in Londen. Over dat vraagstuk penden ze menig briefje naar elkaar. Algauw kreeg de Belgische koning te horen dat zijn zoon, gemeenzaam ook weleens Leo genoemd, zich op huwelijksreis in Engeland als een despootje had gedragen jegens zijn vrouw. Hoewel ze ongeveer even oud waren, werd ze door haar man behandeld als een kleuter. Haar irritatie daarover kon niemand ontgaan, Victoria al helemaal niet. Marie Henriette kreeg te pas en te onpas bevelen van hem. Prompt negeerde ze die. Toen hij verlangde dat ze iets aan haar slechte gebit zou laten doen, betuttelde hij haar zo erg dat ze allicht nooit meer een tandarts had bezocht als tante Victoria er niet was geweest. Die speelde het in minder dan geen tijd klaar om Marie de tandartsstoel in te praten. Marie voelde zich gekrenkt, Leopold

miskend. Niets, werkelijk niets deelden ze met elkaar. Marie had belangstelling voor muziek. Ze hield in het bijzonder van Wagners opera's. Leopold hield van niets. Als het even kon, liep hij in een grote boog om operahuizen en concertzalen heen. Gek op literatuur was hij evenmin. Zij wel. *Emma* van Jane Austen behoorde tot haar lievelingslectuur. Haar man kon het allemaal gestolen worden. Politiek, dat was zijn ding. Hij bleek er verstand van te hebben. Zij dan weer niet. Leo vond zijn echtgenote knorrig en onbeleefd. Zonder aanwijsbare reden lachte ze soms mensen uit, haar echtgenoot inclusief. Als een olifant in de porseleinkast was ze. Leo van zijn kant stond stijf van eigendunk en koninklijke sérieux, althans wat hij als sérieux aanzag. Nog betekenisvoller was dat Marie liberaal en ruimdenkend was. Hij daarentegen vertoonde trekken van een fundamentalistische houwdegen. Victoria had het in een brief aan 'dearest Uncle' geschreven: die had er geen idee van hoe enggeestig zijn zoon eigenlijk wel was, en vooral hoe onverdraagzaam jegens andere overtuigingen en religies dan de zijne, het katholicisme.⁶ En dan te bedenken dat Marie eigenlijk verstandelijk superieur was en veel meer ontwikkeld was dan haar man. Een cocktail dus van alles wat een pril huwelijk naar de verdoemenis kan helpen. Er was slechts één redmiddel: seks. Maar ook daar bleek het jonge paar grandioos naast te grijpen.

De pasgehuwden leken maar niet te snappen wat er van hen verwacht werd: elkaar leren waarderen, maar vooral ook copuleren en een troonopvolger verwekken. Liefst meerdere zelfs. Het dient gezegd: wat dit laatste betreft had koning Leopold I al zijn hoop op niet Victoria gesteld. Zij was tenslotte een ervaringsdeskundige. De Queen hield van wat zij 'huwelijkse seks' noemde. Geen standje was haar onbekend, mede dankzij het feit dat Albert, haar echtgenoot, naar verluidt een uitstekend minnaar was en zij zich naar eigen zeggen steeds 'très volontaire' op dat vlak toonde. Ze was dus zeer geschikt om de Belgische hertogin wat bij de les te houden. In de discrete gezelligheid van de koninklijke borduurkamer in Buckingham Palace – een van de 775 vertrekken die het paleis rijk was – had

Koningin Victoria (1819-1901) regeerde over het Verenigd Koninkrijk van 1837 tot 1901. Ze was de nicht en vertrouweling van Leopold I.
(Olieverf op doek, *Franz Xaver Winterhalter, 1844*)

ze aan Marie Henriette duidelijk gemaakt dat er van een getrouwde vrouw enige meegaandheid werd verwacht als het de lichamelijke intimiteit met haar man betrof. Met handen en voeten had ze het uitgelegd. Marie Henriette was helaas niet onder de indruk. Waarom zou ze ook? Het kwam erop neer, zo antwoordde de hertogin, dat ze niet meegaand kon zijn in iets wat niet eens van haar verlangd werd. Met andere woorden: haar echtgenoot had geen zin in haar. Seks met zijn vrouw was een gedachte die niet in hem leefde. Dat pijnlijke feit bleef niet onbestreden. Ook Victoria's man, prins-gemaal Albert van Saksen-Coburg, de neef van Leopold I, ging zich ermee bemoeien. 'Uncle Bertie' hield spreekuur over de bloemetjes en de bijtjes. Daar had niemand hem thuis over ingelicht. Albert trachtte de negentienjarige Leo aan het verstand te brengen dat er meer inspanningen van hem verwacht werden. Ter verduidelijking van zaken nam Albert hem op sleeptouw in het nachtleven. Een bordeelbezoek, om het in duidelijke taal te zeggen. Maar wat zich in het leven nu eenmaal nooit laat afdwingen, is liefde. Hoe deskundig het Britse vorstenpaar ook zijn mocht, hun kennis van zaken kregen ze maar niet verkocht aan de Belgische zuurpruimen. Victoria meldde het aan haar oom

in Brussel: het huwelijk was nog steeds niet geconsumeerd. Was er iets mis met zijn zoon, zo vroeg de ontzette koning zich af. Hij maakte zich zorgen over de fysieke gesteldheid van zijn luie en lusteloze opvolger. Ook daarover diende nicht Victoria zich dus te ontfermen. Dus stuurde ze haar neefje naar haar lijfarts. En wat bleek? Dokter Clark kwam tot de vaststelling dat Leo op lichamelijk vlak nog niet zo ontwikkeld was als voor zijn leeftijd verwacht werd. Hij vertoonde wat 'groeiachterstand'. Clarke schatte de patiënt vier of vijf jaar jonger in dan zijn echtgenote. Er scheelde met andere woorden iets aan Leopolds mannelijkheid. Daar moet zijn vader van opgekeken hebben, een man wiens uithuizig paringsvermogen zo groot was dat het zelfs de kranten had gehaald. Maar bij de pasgetrouwde hertog was er iets niet helemaal in de haak. Geen gram begeren, bewondering noch liefde vertoonde hij. Niet bij zijn eigen vrouw, maar ook niet bij andere vrouwen. Victoria, een vrouw die op elke levensvraag een antwoord had, peperde het er bij Uncle goed in: hoe wilde hij nu dat zijn schoondochter respect opbracht voor een echtgenoot die een onmannelijk persoon was en een onpersoonlijke man? Een snaakje dat ver achterliep op de gebeurtenissen waarin men hem gestort had. Die diagnose kwam hard aan in het Kasteel van Laken. Leopolds zorg betrof namelijk iets veel belangrijkers dan het echtelijk ongeluk van zijn oudste zoon. Zijn eerste zorg ging uit naar de ontbrekende troonopvolging in dit strategisch zeer gewichtige politieke huwelijk. Leopold I, zelf een geestdriftig beoefenaar van de clandestiene wip, kon maar niet begrijpen waar het aan lag. Victoria wel: Leopold had een slechte keuze gemaakt. Eerst en vooral omdat hij er haar niet in had betrokken. Hij had zijn onrijpe zoon in een avontuur geduwd waar die als man niet klaar voor was. Tijdens de verloving had Victoria er zelfs op aangedrongen om het huwelijk met minstens een jaar uit te stellen tot beide gegadigden wat rijper waren. Leopold had dus veel stof tot nadenken. Terwijl zijn zoon en schoondochter ongelukkig zaten te zijn in Londen, liep in Laken het hart van de Belgische koning over van ontgoocheling en droefheid. Al kan het ook zelfverwijt zijn geweest. Koning Leopold I zag het met lede ogen aan. Hij

schreef zijn nicht dat al haar ongerustheid terecht was. Dit huwelijk liep niet goed. ‘Niet goed? Het is een regelrechte ramp’, antwoordde Victoria. Als er nu nog eens een paar kindjes geboren werden, dan, ja dan. Maar nageslacht viel er volgens de ervaringsdeskundige de eerstvolgende jaren niet te verwachten.

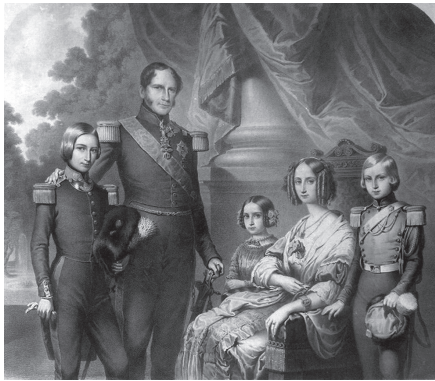

Albert, prins van Saksen-Coburg en Gotha (1819-1861), gemaal van koningin Victoria.

(Prent door Bernard Romain Julien)

Nodeloos te zeggen dat zoon Leopold zijn vader nooit dankbaar is geweest voor deze onzalige echtvereniging. Al was er ook tussen de Leopolds niet veel liefde verloren. Het was de zoveelste episode in een moeilijke vader-zoonrelatie die al jaren verzuurd en koud was. Al vanaf de prille kindertijd heerste tussen Leopold I en zijn kinderen een verbazende kilheid. Een zeldzame blijk van verstandhouding viel te noteren op 15 december 1840, het moment waarop de vorst aan zijn vijfjarige zoontje aankondigde dat hij hem een titel schonk. Die van ‘prins van België’ werd het niet, want die titulatuur was niet opgenomen in de grondwet. Dus moest er een dynastiek trucje bedacht worden. Uit de archiefkasten werd de middeleeuwse titel van hertog van Brabant opgediept. Die benaming zou de officiële titel

voor de oudste zoon en troonopvolger van de vorst worden. Dat de hertog van Brabant een antiquiteit was die als sinds het einde van de achttiende eeuw in onbruik was, leek niemand te deren. Zeker de betrokkene niet. De kleine Leopold was dolgelukkig wanneer zijn familieleden hem nu aanspraken als ‘Monseigneur’. Ze beschouwden het als zijn koosnaampje. Maar hij zelf niet. Het kind stond erop dat bedienden en hovelingen hem in alle ernst met ‘Hoogheid’ aanspraken. Affectueuze toenaderingen van zijn broertje Philippe, graaf van Vlaanderen, wees de kleine Leopold neerbuigend van de hand. In het bijzijn van anderen liet de kleine Leopold ook duidelijk verstaan wie van de twee broers men het meest naar de ogen moest kijken: dat was hij, de ‘Prince Royal’, zoals hij zich dan voorstelde. Vader Leopold sloeg er soms de ogen van ten hemel.

Het gezin waarin Leopold II opgroeide, met van links naar rechts: de jonge Leopold II, koning Leopold I, prinses Charlotte, koningin Louise-Marie en prins Philippe.

(gravure van Charles Baugniet, circa 1850)

Anders dan de andere koningskinderen Philippe en Charlotte was de kleine Leopold nooit het zonnetje in huis. De rol van schattig ventje was meer weggelegd voor Philippe, bijgenaamd Bijou. Hij was meegaander en openhartiger. Maar ook dik en traag. Charlotte was dan weer de lieveling, ‘de parel van de familie, een uiterst aangenaam

en beminnelijk kind, dat nooit schreit', volgens haar vader.⁷ En dan had je Leopold. Bevallig, maar zo stuurs en ontoegankelijk dat zelfs zijn moeder er niet toe kwam hem evenzeer te koesteren als de twee andere telgen van de familie Saksen-Coburg. Toen zijn zoontje drie jaar was beschreef Leopold I het kind als 'een tirannetje'. Je hoefde het kleintje niet uit te leggen hoe het zijn wil kon opleggen aan zijn omgeving. Zes jaar later was de koning nog negatiever. 'Hij is zo onbeheersbaar en kribbig als men zich maar kan indenken', schreef een gebelgde koning aan zijn nicht in Londen. Gewelddadig kon hij ook zijn. Een ongeleid projectiel. 'Niet te begrijpen,' aldus de vorst, 'want noch zijn moeder, noch zijn vader is zo.'⁸ Dat alles deed zijn ouders vermoeden dat er in hun kind een hooghartige, zelfs donkere natuur school.

Het is maar de vraag in hoeverre ze daar zelf toe hebben bijgedragen. Van beide ouders was koningin Louise Marie degene die het meeste tijd voor de kinderen had. Wat niet betekende dat ze hen vaak zag. De momenten die ze intiem met haar kinderen doorbracht, waren eerder beperkt. Louise Marie en Leopold waren vaak afwezig. Maar ook wanneer ze gewoon in Brussel of Laken verbleven, zagen ze de kinderen nauwelijks. De ouderlijke rol van de koning was nog onogelijk kleiner dan die van zijn vrouw. Leopold I bleek te zeer op te gaan in de staatszaken om daarnaast ook nog een liefhebbende vader te kunnen zijn. De vorst was een pater familias, die de kinderen alleen te zien kregen op formele afspraken of als ze een standje kregen. Als de jonge Leo hem wilde spreken, moest hij eerst een audiëntie aanvragen via 's konings secretaris. Had de koning iets te vertellen aan zijn zoon, dan verliep die communicatie eveneens via een van zijn secretarissen. Vader noch zoon was dus een toonbeeld van jovialiteit. En de prinselijke opvoeding was dat nog minder. Ze stond in het teken van tucht, orde, godsdienstigheid en plichtsbesef. Met dat laatste had de kleine Leopold het wat moeilijk. Als zesjarige hield het ventje zich hele dagen onledig met tekenen. Locomotieven vooral, liefst met veel zwarte rook. Vader Leopold en moeder Louise Marie ergerden zich

aan hun oudste. Intelligent, lief en aanhankelijk, jazekeer. Maar ook zo hol als een leeg vat. Vooral zijn oppervlakkigheid stemde Leopold ongerust. Hij kon weinig bedenken dat hem meer stoorde dan een vadsig karakter. Zeker als het de toekomstige soeverein van zijn land betrof. Helaas zag de Belgische vorst in zijn opgroeiende zoon niet veel meer dan een luiaard. Een grillig en wispelturig onnut aan wie men geen gram kennis kwijt kon. Studeren deed hij niet. Kunst, literatuur en muziek waren evenmin aan hem besteed. Zijn leraars kregen er een punthoofd van. De ouders evenzeer. ‘We hebben hem niets gegeven [voor zijn verjaardag] en we zijn ervan overtuigd dat we hem ook niets meer zullen geven tot hij er eindelijk in slaagt om fatsoenlijk te kunnen lezen’, schreef moeder Louise Marie boos. ‘Want dat leert men hem nu al drie jaar aan en hij staat nog steeds even ver, wat gezien zijn leeftijd waarlijk beschamend is. Een luiaard, dat is hij.’⁹

Koningin Louise van België (1812-1850).

(Email op goud, Henry Pierce Bone, naar een miniatuur van William Ross, 1840, Royal Collection)

Het dient gezegd dat al die prinselijke scholing in nogal strakke omstandigheden plaatsvond. De kinderen werden niet op een school maar ten paleize wereldwijs gemaakt. Dat was een politieke beslissing geweest. Even had het hof met de gedachte gespeeld om de kinderen

Prins Leopold (1835-1909) op vierjarige leeftijd. Leopold I beschouwde deze afbeelding als 'het enige treffende portret van Leo'.

(Aquarel op ivoor door François Meuret, 1841, vermoedelijk naar een miniatuur van William Ross (1838), Royal Collection)

naar een gewone school te sturen. Maar naar welke dan? Leopold I zag meteen het addertje onder het gras: werd er besloten om de kinderen buiten het paleis les te laten volgen, dan moest de koning een keuze maken tussen katholiek onderwijs en staatsonderwijs. Wat hij ook besliste, hij kon er zeker van zijn dat hij dan zijn hand in een wespennest stak, want in het land woedde een schoolstrijd. De liberalen, de regerende partij in 1850, zouden triomfkreten slaken als met name de troonopvolger les zou volgen in een openbare school. Maar het zou de katholieken tot woede brengen. En omgekeerd. In elk geval zou de jonge Leo niet naar het rijksonderwijs mogen. 'Zeker onder de huidige liberale minister van Onderwijs en op het moment waarop het land bewogen wordt door de schoolkwestie zou het sturen van mijn zoon naar een openbare school kwade reacties oproepen bij de conservatieve strekking', oordeelde Leopold I.¹⁰ Tumult dat de koning kon missen als kiespijn. Bijgevolg bleven de kinderen in het paleis. Hun hele jeugd lang leefden ze dus niet tussen leeftijdgenootjes, maar waren ze bijna uitsluitend omringd door volwassenen. Onder hen enkele 'gouverneurs' die de spruitjes van Leopold I al vanaf zeer jonge

leeftijd bijstonden. Ze voedden hen op en waren verantwoordelijk voor hun leerprestaties. Bijna altijd betrof het militairen. Zoals gouverneur de Lannoy, een echte sabelsleper. De Lannoy hield toezicht op de kleine Leopold als betrof het een cadet in een drillkazerne. Hij legde hem een regime op dat niemand mals had kunnen noemen. De dagtaak van de jonge Leopold startte om halfzeven 's morgens en eindigde om vijf uur in de middag. Een keurslijf dat er alleen maar toe leidde dat Leo uitblonk in wanprestaties. In het strakke uurrooster van de koningskinderen was er vier uur per dag ruimte voor ontspanning. Op zon- en feestdagen bleven lessen achterwege. Vrije tijd ging op aan lezen, spelen, wandelen en paardrijden. Fysieke prestaties waren bij Leopold wisselvallig. Vaak voelde hij zich onwel. De duidelijkste van zijn kwalen was jicht. Daardoor liep hij mank. Haast heel zijn volwassen leven had hij behoefte aan een wandelstok. De dokters maakten zich ook zorgen om zijn 'slechte longen'. Leo's luchtwegen waren ontvankelijk voor infecties en hij was vaak verkouden.

Toen de koningskinderen ouder werden, woonden ze concerten, bals en opera's bij. Als het werkschema van de koning het toeliet, legde hij 's avonds weleens een kaartje met zijn kinderen, om de tijd te doden. Schaars waren de tijden waarin de koninklijke kroost niet studeerde of geen officiële bezoeken moest afleggen. Zelfs wanneer de kinderen hun ouders vergezelden naar Brussel, werden leerboeken meegenomen om eventuele dode momenten mee op te vullen. De koningin maakte dit voornemen duidelijk aan de Lannoy: 'Wij gaan om halftien de stad in en nemen de kinderen mee. Eerst begeven we ons naar het paleis, daarna naar de kerk. Na de mis zullen de kinderen in de stad dineren. Wij blijven in het paleis tot vijf uur. U gelieve er zorg voor te dragen dat ze het nodige bij zich hebben om te studeren, zodat de middag niet helemaal verloren gaat.' Het gebeurde dat koningin Louise Marie tussen zeven en acht uur 's avonds de tijd nam om de schooltaken met haar drie kinderen door te nemen. Telkens moest ze dan vaststellen dat haar oudste zoon het kneusje van de klas was. Zelfs zijn acht jaar jongere zusje Charlotte betrapte

hem regelmatig op schrijffouten. Het voorwerp van kritiek keek dan even besmuikt, maar trok er zich verder geen bliksem van aan. Waar hij al niet uitblonk in het vlekkeloos gebruik van het Frans, was er van Nederlands zelfs geen sprake. Officieel heette het dat de volkschrijver Hendrik Conscience was aangesteld als zijn leraar, maar zijn functie was niets meer dan een eretitel. Conscience mocht dan de man zijn 'die zijn volk leerde lezen', aan Leopold heeft hij helemaal niets geleerd. In de praktijk was Nederlandstalig onderwijs in Laken een zeepbel. De jonge Leopold zelf kon het geen barst schelen. Op geen enkel moment in zijn latere leven heeft hij een poging gedaan om het Nederlands te leren zoals het van een vorst in een tweetalig land verwacht kon worden.

Opvallend: het enige vak waarin het hertogje wel goede punten haalde, was aardrijkskunde, ook al werd dat vak als een van de minst belangrijke beschouwd. In politiek was hij eveneens geïnteresseerd. Spijtig genoeg stond politiek onderwijs niet eens in het uurrooster. Een specifiek vak dat de kroonprins moest voorbereiden op zijn latere taken was er evenmin. Koning Leopold verkoos zijn oudste zoon hierover zelf in lichten, aan de hand van brieven. Gelukkig leek de prins over een natuurlijke aanleg voor het politieke bedrijf te beschikken. Al op zijn tiende hoorde men hem meningen over staats- en regeringszaken ventileren. Dit ontlokte bij zijn vader een zeldzaam gunstig commentaar. 'Leo is goed thuis in het *salon*.' Gestreng voegde hij er dan toch nog de gebruikelijk sneer aan toe. 'Hij is erg begaan met de maatschappij; laat ons hopen dat hij op termijn ook begaan raakt met zijn studies.' IJdele hoop, zo zou blijken. Zuchtend stelden zijn ouders keer op keer vast dat Leo wel grotemensentaal kon praten, maar dat het hem ontbrak aan de nodige studie- en andere ijver. Bezorgd jammerden ze over deze tweespalt van de natuur. Zelfs wanneer moeder Louise Marie op reis was in het buitenland schreef ze hem brieven waarin ze hem de mantel uitveegde. 'Ik was bijzonder onthutst door het rapport van de kolonel [Leo's gouverneur], waaruit blijkt dat u weer lui bent geweest en dat u uw oefeningen slecht en ongeïnteresseerd maakt', schreef ze hem toen

hij veertien was geworden. ‘Dit is niet wat u me beloofd hebt en ik hoop dat uw huiswerk zal verbeteren. Uw vader is even verstoord als ik door dit laatste rapport.’ Wat zijn vader ervan vond, leek de zoon echter weinig te deren. Hij blunderde erop los en vond dat niet eens erg. Geen sieraad van de monarchie, die kleine Leopold.

De troonopvolger was vijftien jaar toen er een abrupt einde kwam aan de moederlijke vermaningen. Koningin Louise Marie overleed in 1850 aan tuberculose. Het was een zware slag voor de toekomstige vorst. In november 1851 schreef hij aan gravin Denise d’Hulst, jeugd vriendin van koningin Louise Marie en gouvernante van prinses Charlotte: ‘Ik voel me op een ongelofelijke manier aangetrokken tot mijn lieve en vereerde moeder. Hoe graag zou ik nu bij haar willen blijven; het verscheurt me dat ik haar in de handen van vreemden moet laten. Meer nog dan in de voorbije dagen heb ik aan haar gedacht en ik heb gehuild bij de gedachte dat we haar nooit meer zullen weer zien.’¹¹ De koning-weduwnaar bleef achter met Leo, diens twee jaar jongere broer Philippe en de tienjarige Charlotte. Het was een mokerslag voor de vorst. Leopold I wist zich geen raad met het verdriet om zijn vrouw en de plotse last een alleenstaande vader te zijn. Het familiale samenzijn met zijn kinderen in het Kasteel van Laken vond hij vaak onverdraaglijk. Naar zijn gevoel maakten ze het gemis aan de koningin alleen maar schrijnender. Liever kniesde hij op zijn eentje in zijn jachtpaviljoen te Ardenne, nabij Dinant. Als de kinderen wat te vragen hadden, moesten ze aankloppen bij de hofintendant, graaf Conway, een Belg met Ierse roots. De gevoelskloof tussen de koning en zijn kinderen werd er natuurlijk alleen maar wijder door. Vanuit Londen sloeg nicht Victoria al die pijnlijke gebeurtenissen in Laken bezorgd gade. Een maand na Louise Maries dood besloot ze om er eens goed voor te gaan zitten en doopte ze haar pen in de koninklijke inktpot. De purperzwarte *iron gall ink* vloeide overvloedig. Leopold werd getroost in de engelachtigste bewoordingen. Maar hij kreeg ook een ongezouten waarheid te lezen. Uit wat zijn nichtje vernam, meende ze te kunnen afleiden dat het met zijn kinderen moreel berg-

af ging. Met name dan die ene, de belangrijkste in politiek opzicht. Nu Louise Marie er niet meer was, bleek pas echt hoe toegeeflijk en onvasthoudend het Belgische koningspaar jegens hun kinderen was geweest. Grote zorgen overvielen 'dearest Uncle' toen bleek dat zoonlief de handen niet boven de lakens kon houden. Aan Victoria liet hij weten dat zijn oudste zoon, 'als zijn verbeelding niet ingetoomd wordt, zich overgeeft aan ongepaste handelingen die lichaam, ziel en geest verwoesten...' De jonge Leopold masturbeerde er met andere woorden op los. Oom Leopold kreeg de raad om zich meer met zijn kroost bezig te houden. Toen Victoria vernam dat hij het omgekeerde deed en er in zijn vrije tijd meestal alleen op uittrok, meldde ze hem daar verdriet om te hebben. Het was niet goed voor hemzelf, zo schreef ze, en voor de kinderen al helemaal niet. Kon hij maar een vertrouwensband met hen opbouwen, zo verzuchtte de Queen.¹² Vanuit Buckingham Palace en Windsor Castle daalde nu een slagregen van raadgevingen op Laken neer. Hele inktpotten werden eraan besteed.

Victoria's handschrift werd door haar omgeving weleens bestempeld als *challenging*, wat zoveel wilde zeggen als dat het uit hanenpoten was samengesteld. Maar de Belgische koning las haar *dépêches* met de grootste aandacht. Het was hem vreemd te moede. Ooit had hij haar begeleid en zelfs opgeleid als hertogin. In 1840 was Leopold de matchmaker geweest van haar huwelijk met prins Albert van Saksen-Coburg en Gotha. Van beiden was hij de oom. Het werd een van de belangrijkste koninklijke huwelijken uit de Britse geschiedenis. Decennialang was Leopold dus haar mentor en boezemvriend geweest. Nu waren de rollen omgekeerd. 'My dearest Uncle' Leopold kreeg dit keer wijze raad van zijn nichtje, zelf intussen moeder van acht kinderen en een beproefd staatshoofd. Hoe afstandelijk hij ook tegenover hen stond, over zijn koters liet Leopold I zich niet graag de les lezen. Hij schreef terug en verdedigde Leo. De knaap had nogal wat te verduren gekregen de laatste tijd. Zijn leeftijd in acht genomen mocht hij de hemel prijzen om wat de hertog toch al geworden was!

Niemand was met meer genegenheid en zorg opgevoed dan de drie Saksen-Coburgs van Laken. En zo draafde hij maar door, het licht van de zon ontkennend. Victoria zal de ogen ten hemel geslagen hebben als ze het las. Ze bevroedde dat 'dearest Uncle' er weer glad naast zat.

In de praktijk bleek de jonge Leopold veel minder contact te hebben met papa dan met burggraaf Edward Conway, intendant van de Civiele Lijst,¹³ en diens vriend Jules Van Praet, 's konings rechterhand en kabinetschef.¹⁴ Toch lijkt het erop dat Leopold I in zekere mate Victoria's adviezen heeft opgevolgd. Naarmate de jonge Leopold zijn achttiende levensjaar naderde, ging de koning zich meer met de opvoeding van zijn opvolger bemoeien. Dat moest ook wel. Leopold had namelijk ingezien dat de troonopvolger intelligent genoeg was om staatshoofd te zijn. Maar om die intelligentie ook in staatsmanschap om te zetten had hij nog een lange weg af te leggen, een weg waarvan hij zonder moederlijk en met afnemend vaderlijk toezicht dreigde af te dwalen. Zijn leraars klaagden dat hij in de les nog even kinderachtig was als op zijn tiende. Straftaken voerde hij niet uit. Hij deed slechts waar hij zin in had. De hertog zelf betoogde dat al dat geouwehoer over zijn studies irrelevant was. Hij vond van zichzelf dat hij beschaafd en geleerd genoeg was om zijn rol te vervullen. Meer dan wat oppervlakkige kennis van zaken had hij niet nodig. Het waren mededelingen die vader Leopold de gordijnen in joegen. De koning besloot dat het de hoogste tijd werd dat hij de hertog van Brabant persoonlijk zou inwijden in zijn politieke inzichten en zijn rijke ervaring met de Europese machtsverhoudingen. 'Weinig andere mensen zijn beter in staat om dat te doen dan ik', aldus de zeer terechte opinie van de koning. Hij was tenslotte een van Europa's meest gerespecteerde staatshoofden. Het moet zijn dat Leopold I meer didactisch dan vaderlijk talent had. Want voor het eerst toonde zijn zoon zich vatbaar voor onderricht. En zo gebeurde het dat deze flierefluitende betweter toch verstand begon te krijgen van ingewikkelde kwesties zoals de delicate evenwichtsoefening die België moest

onderhouden tussen het Verenigd Koninkrijk en het Franse Keizerrijk van Napoleon III. De jonge Leopold toonde zich op dit vlak wel degelijk leergierig en slim. Zeker als hij van zijn vader niet alleen van de theorie, maar ook de praktijk van het koningschap mocht proeven. In september 1851 – de hertog van Brabant was zestien – mocht hij samen met zijn broer de honneurs waarnemen op een plechtigheid in Bergen. Gebeurtenissen als deze stemden de troonopvolger tot onbeschrijfelijke vreugde. Pluimstrijkende hoogwaardigheidsbekleders, toeschouwers met de hoed in de hand en de monden wijd open, goedkeurend geklap en buiginkjes. Heerlijk vond hij het. De jonge Leopold was dol op het vervullen van de ‘fonction’. Dat had ook Victoria opgemerkt. Ze schreef dat de hertog een geweldige présence had en er zichtbaar van genoot om zich te gedragen volgens de waardigheid van zijn functie. Maar Victoria waarschuwde. Leo verwarde die waardigheid met meerderwaardigheid. Want, zo merkte Victoria op, hij legde moeilijk contact met de gewone mensen. Die leken hem niet te interesseren. Erger nog, hij kon maar moeilijk verdragen dat hij hen als gelijkwaardigen moest beschouwen. In de waan van zijn eigen volleerdheid genoot hij er bovendien van om anderen te bekritisieren betreffende aangelegenheden waar hij geen kaas van had gegeten. En dat waren er vele. Een houding die zijn vader niet milder vermocht te stemmen. Bovendien bleek zijn zoon niet alleen hooghartig en hardleers te zijn, maar had hij het ook moeilijk met het aanvaarden van gezag. Vier opeenvolgende gouverneurs versleet hij. Op zijn zeventiende rebelleerde hij zelfs tegen gouverneur graaf de Briey, een ascetische en naargeestige somberling. De graaf had het goed voor met de prins. Hij beging echter de vergissing om zich zijn meester te wanen. De zelfingenomen troonopvolger beschouwde hem niet als een opvoeder aan wie hij respect verschuldigd was, maar als een bediende die al blij mocht zijn in zijn gezelschap te mogen vertoeven. Dat botste. Koningin Victoria had haar oom nog zo gewaarschuwd voor graaf de Briey. Die was totaal ongeschikt om respect af te dwingen bij een intelligente maar losgeslagen puber als Leo. De prins moest meer in de *society* leren leven, een man van de

wereld worden, leren omgaan met de uitdagingen die zijn toekomstige bestaan voor hem in petto had. Een wereldvreemde solitair als de Briey had hem op dat vlak niets te bieden. Dat had Victoria goed gezien. Maar weer had koning Leopold niet naar haar geluisterd. Tussen de Briey en de kroonprins liepen de zaken compleet uit de hand. Roodaangelopen gezichten kenmerkten hun gesprekken. De een minachtte de ander. Soms liepen ze in het paleis het hoekje om als ze elkaar ontwaarden. Ruzies volgden elkaar op, soms in het openbaar. Hofintendant Conway en uiteindelijk Leopold I in hoogsteigen persoon moesten eraan te pas komen om orde op zaken te stellen. Het was natuurlijk de Briey die aan het kortste eind trok. Hij moest gaan. Maar dat gebeurde niet zonder dat het minderjarige heethoofd door zijn woedende vader de oren werden gewassen. Voor de zekerheid zette de vorst zijn verwijten ook op papier: ‘Het is niet voor ons dat wij u tot leren aansporen [...] maar voor uzelf, omdat de onwetendheid een onbekwaamheid is, een echte ramp, want sociale posities zijn niet langer zoals eertijds een bescherming maar wél een grond voor kwaadwilligheid en zelfs voor haat.’¹⁵ Was het balorigheid of verwaandheid, luiheid of desinteresse die de jonge Leopold van de studie afhielden? Of wilde hij gewoon zijn zin doen? Voor dat laatste valt wat te zeggen. Want uiteindelijk bleek Leopold wel degelijk grote belangstelling te hebben voor boeken en tabellen, voor zover hij ze maar zelf kon kiezen. Dat leverde een verrassing van formaat op.